

Κεφάλαιο 1

Πολλά χρόνια αργότερα, ένα σούρουπο που έμοιαζε σαν κατάκοπος Βλάχος γαμπρός, ήρθαν στο νου του, βυθισμένα στην καταχνιά και το φεγγαρόφωτο, τα Μαύρα Χώματα, και η σημαδιακή εκείνη μέρα που μαζί με τον πατέρα του πήγαν να δούνε τη νύφη. Ήταν Άγιο Πάσχα και οι Βλάχοι σούβλιζαν αρνιά. Το λίπος έσταζε από τη σούβλα τσιριχτά πάνω στη θράκα, το κρέας έπαιρνε το χρώμα της ξαναμμένης γάστρας και ο καπνός μετέφερε την τσίκνα όλο και πιο μακριά. Αφού άπλωνε τους βραχίονές του για να σκεπάσει τις καλύβες στις δύο όχθες του ποταμού, που κυλούσε από αιώνες ανάμεσα στις γέρικες ιτιές, έβγαζε νέους βραχίονες ώστε η τσίκνα να φτάσει ακόμα πιο πέρα: στη Λιμνοθάλασσα με τις καλαμιές, στον Αϊ-Θόδωρο, εκεί όπου κοινωνούσαν τα κορίτσια αφού γίνονταν νύφες, στα Λιμνάζοντα νερά, στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης, στο Μπούφο και στις στάνες του βουνού της Ντόμπρας, στο παλάτι του ξεπεσμένου τσέλιγκα, στον μεγάλο κάμπο όπου θέριζε το κουνούπι και απλώνονταν ως εκεί που αρχίζει η θάλασσα, στις αποθήκες του καλαμποκιού και ως πέρα στα χτισμένα με σκαλιστή πέτρα σπίτια της Γορίτσας.

Εκτός από τη μυρωδιά του ψημένου κρέατος, ο καπνός μετέφερε μακριά και τις κραυγές των παιδιών, που δεν χόρ-

ταιναν το νέο τους παιχνίδι. Καβάλα στις δύο πλευρές ενός δοκαριού, που περιστρέφονταν πάνω σε ένα ξύλινο δοκάρι αλειμμένο με ψαρόλαδο, ήταν σαν να πετούσαν στον αέρα. Μια από εκείνες τις κραυγές ήταν η δική του, η οποία είχε ξεμείνει εκεί μακριά, στο Μπούφο, σαν τραγούδι, που δεν χάνεται ποτέ, σαν νοσταλγία και σαν θλίψη.

Ανάμεσα στα παιχνίδια που παίζανε τότε, ήτανε και το γκάρο, το λέγανε έτσι επειδή όπως έπαιζαν τα παιδιά φώναζαν, έβγαζαν τόσο μεγάλες τσιρίδες, «γκάρες» δηλαδή, που γινόταν χαλασμός κόσμου. Αυτό ήταν το αγαπημένο τους παιχνίδι. Κανείς δεν ήξερε ποιος το πρωτόπαιξε, αλλά ένα ήταν σίγουρο: τα παιδιά της Γορίτσας, με τα οποία αυτοί ανταγωνίζονταν σε όλα, είχαν σκάσει από τη ζήλεια τους. Οι μικρούληδες των αχυροκαλύβων στα άλλα παιχνίδια χαρίζονταν, αλλά το γκάρο, το ήθελαν αποκλειστικά για τον εαυτό τους. Ήταν και έπρεπε να παραμείνει εκεί, στις μικρές πλατείες, στα Μαύρα Χώματα, μπροστά από το σαμαράδικο και το ξύλινο παράπηγμα του Σχολείου, στους ελεύθερους χώρους ανάμεσα στις καλύβες, στις δύο όχθες του ποταμού, που αιώνες κυλούσε τώρα κάτω από γέρικες ιτιές σαν μια ατέρμονη κραυγή νοσταλγίας και ευτυχίας.

Αυτός, ο Σωκράτης Μπούμπας, τσίριζε όπως οι άλλοι, όταν κάποια στιγμή είδε τη γιαγιά του, την Αρχοντούλα, να του κάνει, κρυφά, νεύμα με το χέρι της. Σημάδι, ότι όλο και κάτι θα του είχε φέρει να φάει, που δεν έπρεπε να το μάθει κανείς. Ήταν το μυστικό τους. Στα παιδικά του χρόνια, μέχρι που έγινε δώδεκα –και συμπληρώνονταν ακριβώς την ημέρα που μαζί με τον πατέρα θα πήγαιναν να δουν τη νύφη– ήταν καχεκτικός και φιλάσθενος. Έπασχε από χρόνια εντερίτιδα την οποία η γιαγιά του προσπαθούσε να γιατρέψει με ψαρόλαδο. Κάθε πρωί, του έδινε να πει ένα φλι-

τζάνι και στεκόταν μπάστακας μέχρι να μην αφήσει στάλα.

Το ψαρόλαδο του γύριζε τ' άντερα και η Αρχοντούλα, που το ήξερε αυτό, τον φρόντιζε περισσότερο από τ' άλλα εγγόνια της. Όλο και κάτι του έφερνε να φάει, πάντα κρυμμένο κάτω από την ποδιά της: καλαμποκίσιο ψωμί πυρωμένο με λίγες ελιές, τυρί φρέσκο πασαλειμμένο με ζάχαρη, μπουκουβάλα με τυρί, καθαρόπιτα ψημένη στη γάστρα – παραγγελιά στο παζάρι της Κορυτσάς, όπως συνήθιζε να παινεύεται η γιαγιά στις γειτόνισσες–, μπουρέκι με τσουνκνίδες, κι ακόμα καμιά μερίδα κρέας ψημένο βιαστικά στη θράκα. Άλλες φορές, μόλις έβλεπε το νεύμα της γιαγιάς, έτρεχε, αλλά εκείνη την ημέρα ούτε που κουνήθηκε. Του άρρεσε να στριφογυρίζει πάνω στο δοκάρι και με ανάμικτο αίσθημα φόβου και ευτυχίας, να γεμίζει τον αέρα με τα ξεφωνητά του. Άργησε λίγο, αλλά πήγε. Πήρε εκείνο που του είχε φέρει, ένα κομμάτι κοκορέτσι από το Πάσχα, κι έκανε να απομακρυνθεί, αλλά τον κράτησε η γιαγιά.

– Άσε το παιχνίδι, του είπε και τον έπιασε από το χέρι, θα πάτε με τον πατέρα να δείτε τη νύφη!

Τη νύφη του την ήξερε. Την είχε ιδεί μια μέρα που πέρασε το ποτάμι και τόλμησε να βγει και να περπατήσει στην άλλη όχθη, αλλά μέχρι τότε δεν ήταν υποχρεωμένος να πηγαίνει στο σπίτι της. Κάπου βαθιά μέσα του αντιλήφθηκε ότι μια τέτοια επίσκεψη δεν ήταν παρά ένα καπρίτσιο του πατέρα του, του Γεράσιμου Μπούμπα. Η επίσκεψη από τη μια και η ιδέα ότι για πρώτη φορά θα την έβλεπε από τόσο κοντά, τον τρόμαξαν περισσότερο απ' ό,τι οι ατέλειωτες περιστροφές πάνω στο φλύαρο παιχνίδι.

– Δεν θέλω να 'ρθω, της είπε.

Πήγε να τραβήξει το χέρι του απότομα και να τρέξει στους φίλους του, χωρίς να αποτελειώσει το κοκορέτσι, αλλά η γιαγιά τού θύμισε τον πατέρα.

– Μην τον ντροπιάζεις, του είπε και του 'σφιξε πιο δυνατά το χέρι, έστειλε χαμπέρι στους συμπεθέρους κι εκείνοι τώρα περιμένουν...

Περισσότερο φοβήθηκε τους συμπέθερους παρά τη νύφη και ακολούθησε τη γιαγιά. Ήθελε να αποφύγει τυχόν τσακωμούς, που θα μπορούσαν να βλάψουν τον πατέρα. Ωστόσο, υπήρχε και κάποιος άλλος λόγος. Ήταν η ευκαιρία να επουλώσει το πλήγμα που δέχτηκε η αξιοπρέπεια του, την ημέρα που πέρασε το ποτάμι και τόλμησε να περπατήσει στην άλλη όχθη. Δεν μπορούσε καν να προφέρει το όνομα Κατερίνα, ακόμα κι όταν δεν υπήρχε ψυχή τριγύρω. Προσπαθούσε να το πει, το έφερνε μέχρι τα χείλη, αλλά δεν το έβγαζε προς τα έξω. Ήταν σαν μια μικρή βιάτος μέσα του αυτό το όνομα και αν θα έβγαине στο φως θα του μάτωνε τα χείλη. Η Κατερίνα, όμως, δεν ήξερε τίποτα για το βάσανό του κι αυτός ήταν ο λόγος της τραυματισμένης του αξιοπρέπειας. Είχε μεγαλώσει με το όνομα της Κατερίνας, ανεξάρτητα αν έμοιαζε με βάτο. Όπως και με την ιδέα ότι αυτός θα ήταν ο μελλοντικός άντρας της. Στα πρώτα του χρόνια, οι φίλοι τον κορόιδευαν φωνάζοντας εν χορώ Κατερίνα! Κατερίνα! ενώ οι άντρες της φυλής τον σταματούσαν στον δρόμο για να του κατεβάσουν τα παντελόνια. Έπιαναν το σκουληκάκι του, το κουνούσανε πέρα-δώθε και του λέγανε:

– Μεγάλωσε το γρήγορα, γιατί σε περιμένει η Κατερίνα!

Τότε όλο αυτό έμοιαζε με παιχνίδι και συχνά βιαζόταν να τα κατεβάσει ο ίδιος τα παντελόνια. Έπιανε το κοιμισμένο σκουληκάκι και το έδειχνε στους άντρες με καύχημα σα να τους έλεγε: Να, βλέπετε πόσο μεγάλωσε! Από τότε όμως, που τόλμησε να περάσει το ποτάμι και η νύφη στην απέναντι όχθη πλήγωσε την αξιοπρέπεια του, δεν καταδέχτηκε να το δείξει στους άντρες. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά μι-

σούσε κι όλους εκείνους που επέμεναν να του λένε «μεγάλωσέ το γιατί περιμένει η Κατερίνα». Απ' όλα τα παιδιά των Μαύρων Χωμάτων, αυτός ήταν ο μόνος που δεν είχε περάσει το ποτάμι και δεν είχε περιπλανηθεί στην απέναντι όχθη. Αλλά και αν ακόμα το περνούσε, θα πήγαινε μέχρι τις καλύβες, πιο πέρα δεν μπορούσε, γιατί εκεί έμενε η νύφη του. Και μόνο η συνάντηση μ' εκείνη, τον φόβιζε.

Τότε, τα Μαύρα Χώματα ήταν ο μεγαλύτερος οικισμός των τελευταίων νομάδων Βλάχων εκείνης της περιοχής. Με εβδομήντα σπίτια χωρισμένα σε δυο συνοικίες, με σχολείο ξύλινο στο οποίο δίδασκε ένας δάσκαλος από τη Γορίτσα κι ένα σαμαράδικο. Ήταν σαν σε βαθούλωμα. Στην πιο επίπεδη πλαγιά του Μπούφου, που συνέχιζε και πιο πέρα, στους πρόποδες του βουνού της Ντόμπρας. Χωριζόταν στα δυο από έναν χείμαρρο, που πιο κάτω γινότανε ποτάμι. Το ποτάμι πήγαζε από έναν γκρεμό με σκουρόχρωμη άργιλο, από την οποία πήρε το όνομα ολόκληρος ο οικισμός, Μαύρα Χώματα. Πιο κάτω το ποτάμι γλιστρούσε σαν ψάρι κάτω από τις γέρικες ιτιές, διάβαινε ξυστά στον Αϊ-Θόδωρο, άφηνε δίπλα το τυροκομείο του ξεπεσμένου τσέλιγκα, προχωρούσε στους καλαμιώνες της Λιμνοθάλασσας και την ώρα που χύνονταν στα Λιμνάζοντα νερά, φούσκωνε σαν βαρβάτο κριάρι. Οι καλύβες, οι περισσότερες στο σχήμα μανιταριού με φούντα στην κορυφή κι άλλες σαν σπιρτόκουτα, εκτείνονταν και στις δυο όχθες του ποταμιού. Το ίδιο το ποτάμι, ρηχό, κεχριμαρένιο, και στρωμένο με λείες πλάκες, στο πλατύτερο σημείο είχε έναν πόρο με λιθάρια στη σειρά, όπως οι συμπέθεροι την ώρα του γάμου, ενώ στο στενότερο, είχε ένα γεφύρι ξύλινο που πιανόταν δυνατά από τις γέρικες ιτιές.

Όταν πέρασε αντίπερα, με τη σκέψη ότι δεν θα γύριζε πίσω αν δεν πατούσε τα χώματα της νύφης, διάλεξε το πέ-

ρασμα με τα λιθάρια. Τον περισσότερο χρόνο όλοι απ' εκεί περνούσαν, ενώ τη γέφυρα τη χρησιμοποιούσαν τις μέρες που έβρεχε πολύ και το ποτάμι φούσκωνε σαν αγριεμένο κριάρι. Εκείνη την ημέρα ήταν σχεδόν στεγνό και τα λιθάρια έμοιαζαν ...με συμπέθερους που, γυμνοί από τη μέση κι απάνω, δρόσιζαν το στήθος τους με νερό κεχριμπαρένιο. Ανάμεσά τους σαν να πήρε το μάτι του ένα τζιτζίκι, που τρομαγμένο πάλευε να ανοίξει τα φτερά του.

Σαν βρέθηκε στην άλλη μεριά, αντίπερα, μπερδεύτηκε αμέσως με ένα σμάρι παιδιά, που άκουγαν με προσοχή τον Λευτέρη, τον πρόεδρο. Ήταν από το μικρό σόι των Κατσέτων και πίστευε πως ήταν ο ηγέτης όλων των Βλάχων. Ίσως να 'ταν και ξαδέρφια, κοντινά μάλιστα, γιατί οι Κατσέτοι δεν ήταν παρά ένα παρακλάδι από το μεγάλο σόι των Μπουμπαίων, από το οποίο είχαν ξεπεταχτεί και άλλα παρακλάδια όπως οι Ζηκαίοι, οι Γουναίοι, οι Σόλα, Κωστίκου, Τοπάλλαϊ, Μπιτζόκαϊ και Μπέκα. Απ' όλα τα παρακλάδια οι Κατσέτοι ίσως να 'ταν οι πιο αλαφροϊσκιωτοι. Δεν ήταν τυχαίο που η Ζωίτσα από το σόι αυτό εκλεγόταν πάντα υπεύθυνη στις γυναίκες, ενώ ο γιος της ο Λευτέρης έβγαζε φλογερούς λόγους πιστεύοντας ακράδαντα ότι ήταν ο μόνιμος πρόεδρος των Βλάχων του βουνού. Να, όπως τώρα, που μιλούσε στα παιδιά, όρθιος, απάνω σε μεγάλη πέτρα, δίπλα στη σκεπασμένη με φύλλα γαλατσίδας βρύση, στην οποία τα κορίτσια της άλλης πλευράς ερχόντανε με βαρέλες ξύλινες να πάρουν νερό.

Ο Σωκράτης έγινε ένα με τα παιδιά γιατί ήθελε να χαθούν τα ίχνη του και να μην αντιληφθεί κανείς ότι βρέθηκε εκεί με μοναδικό σκοπό να ιδεί τη νύφη, αν και το τελευταίο διάστημα όλο και πιο σπάνια του το θυμίζανε. Μόνον στους παιδικούς καυγάδες οι αντίπαλοι των παιχιδιών του φωνάζανε εν χορώ «Κατερίνα! Κατερίνα!» και

τότε παρακαλούσε τη γη ν' ανοίξει και να τον καταπιεί. Έριξε μια φευγαλέα ματιά στα πιο γνωστά πρόσωπα μήπως αρχίσουν τη χορωδία, αλλά διαπίστωσε ότι κανείς δεν είχε αντιληφθεί την παρουσία του. Τα βλέμματα των παιδιών ήταν καρφωμένα στο πλατύ πρόσωπο του Λευτέρη, του πρόεδρου. Ξερακιανό πρόσωπο, αλλά φωτισμένο από μια εσωτερική έξαψη, που ξεχυνόταν και μετέτρεπε τα λόγια του σε χείμαρρο. Τον λόγο τον διέκοπτε όλο και πιο συχνά, γιατί έπρεπε να φωνάξει με πάθος «Ζήτω ο βλάχικος λαός» ή «Ζήτω η βλάχικη Δημοκρατία με πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη». Όταν φώναζε τέτοια συνθήματα, ένωνε τις παλάμες πάνω από το κεφάλι, χειροκροτούσε ή και χαιρετούσε με υψωμένη τη γροθιά όπως ο Ενβέρ, κουνώντας μάλιστα και ένα ψάθινο καπέλο, που το είχε αγοράσει πριν τρία χρόνια από τους γύφτους. Το ψάθινο καπέλο άντεχε ακόμα χάρη στους σπάγκους των σαμαριών, ένα κουρέλι δηλαδή, όπως όλα όσα φορούσε ο πρόεδρος. Τα λάστιχά του ήταν δεμένα με σύρματα, τα παντελόνια του χωρίς κουμπιά και στη μέση αντί για ζώνη είχε ένα κομμάτι τριχιά απ' αυτές των μουλαριών. Στον λαιμό ο πρόεδρος φορούσε μαντίλι, για να κρατάει τον ιδρώτα.

Ίδρωνε πολύ ο Λευτέρης Κατσέτας, γιατί περνούσε το ποτάμι εκατό φορές την ημέρα. Έπρεπε να βγάζει λόγους στους δυο οικισμούς των καλυβιών. Έπρεπε, επίσης, να πείσει τα βλαχόπουλα ότι τώρα είχαν τη δική τους δημοκρατία. Το σύνορό της περνούσε στη Λένια, στα βουνά του Βυθκούκι, στην Τσουμουρίτσα, στην Κολόνια, στο Φράσερι, στην Πρεμετή, στη Μουζίνα, στη Ντόμπρα, στα Ξαμίλια και έφτανε στα Μαύρα Χώματα. Πρωτεύουσά της η Μοσχόπολη, πρόεδρος αυτός ο ίδιος και ως σήμα κατατεθέν είχε τα τρία μπαϊράκια, το κόκκινο, το κίτρινο και το λευκό, οι τρεις σημαίες, δηλαδή, που υψώνονταν την

ημέρα των γάμων. Οι ομιλίες του κρατούσαν από το πρωί μέχρι το βράδυ, εκτός από τις περιπτώσεις που υποχρεωνόταν να τις διακόψει και να το βάλει στα πόδια, φοβούμενος τη μητέρα του, τη Ζωίτσα. Έστω και για πλάκα, άμα άκουγε «έρχεται η Ζωίτσα», τα εγκατέλειπε όλα και έτρεχε. Ο φόβος της Ζωίτσας του είχε μπει στο μεδούλι από τότε που πάτησε για πρώτη φορά στην παράγκα του σχολείου, όπου δίδασκε ο Ριζά Κέρπι από τη Γορίτσα. Για να μην παραμελεί τα μαθήματα, εκείνη τον έδερνε με σκουρόχρωμες τσουκνίδες, με λιγνές βίτσες ιτιάς ή και με τη ρόκα της.

Η Ζωίτσα είχε τη φήμη της πιο ξεβγαλμένης γυναίκας. Μόλις πάτησε νύφη στα Μαύρα Χώματα, πέταξε το νυφικό βέλο, για να ιδεί, όπως είπε, πως είναι οι αχυρένιες καλύβες. Αφού είδε πώς ζούσαν οι Βλάχοι του Βουνού, τρόμαξε τόσο που ήθελε να το βάλει στα πόδια και να γυρίσει ξανά στον τόπο της, αλλά δεν τα κατάφερε. Την κλείσανε με τον άντρα της σε ένα αχούρι κι εκείνος ξελασκάρισε τις δυνατές δαγκάνες του μόνον όταν άκουσε να του λέει, εξαντλημένη:

– Δεν φεύγω, μόνον άφησέ με να πάρω λίγη ανάσα, γιατί πέθανα!

Η Ζωίτσα ήταν από το Ελμπασάν, από οικογένεια Ντόπιων Βλάχων. Οι συμπεθεριές ανάμεσα στους Βλάχους του Βουνού και τους Ντόπιους ήταν σπάνιες. Ωστόσο, μια κοπέλα του βουνού μπορούσε πιο εύκολα να παντρευτεί στους Ντόπιους, αλλά μια κοπέλα ντόπια ήταν δύσκολο να πάει νύφη στο βουνό. Η περίπτωση της Ζωίτσας εντασσόταν στις σπάνιες και τούτο λόγω του εθίμου της συμπεθεριάς από κούνια, που κανένας δεν μπορούσε να πει πώς και πότε έγινε. Η Ζωίτσα την αναθεμάτιζε με ή χωρίς αιτία: «Η μαύρη εγώ, που χώθηκα!» έλεγε. Ξεχνιόταν μόνο

τις στιγμές που κλεινόταν στην καλύβα με τον άντρα της για να εξαντληθεί. Εκείνος δεν ξελασκάριζε τις δυνατές δαγκάνες του και τούτο ήταν το πιο γλυκό πράγμα που είχε βρει η Ζωίτσα εδώ στο βουνό.

Για να τη γλυκάνει ακόμα περισσότερο, ο άντρας της κατέβαινε νύχτα από τη στάνη. Έμπαινε στην καλύβα σαν κλέφτης και προσπαθούσε να βρει πού ήταν ξαπλωμένη, για να την τραβήξει έξω. Την έβρισκε, την έπιανε από τον αστράγαλο, την έσερνε ελαφρά για να μην ξυπνήσει απότομα και άκουγαν οι υπόλοιποι. Υπήρχε ο κίνδυνος αντί της γυναίκας του να πιάσει τον αστράγαλο άλλης, όπως έγινε με την κουνιάδα, που του είπε «δεν είμαι εγώ, ψάξε πιο πέρα!» Το μπέρδεμα ήταν εύκολο, γιατί όλοι κοιμότανε σαν σαρδέλες και τις περισσότερες φορές σκεπασμένοι με την ίδια βελέντζα. Από τότε που τη μπέρδεψε με την κουνιάδα, της είπε να κοιμάται στην ίδια θέση, γιατί έτσι δεν θα δημιουργούσε προβλήματα την ώρα που θα την έσερνε έξω. Αλλά και έξω, τα προβλήματα δεν τελείωναν. Πλάγιαζαν όπου να 'ναι. Πίσω από την καλύβα, στο αυλάκι του αχουριού, που τους είχαν κλείσει την πρώτη φορά, δίπλα στους ξένους φράχτες, στο σαμαράδικο που ήταν κάπως απόμερα, στο παράπηγμα του σχολείου κι ακόμα στο χορτάρι της όχθης του ποταμού. Κι αφού το έκαναν μέχρι που ξελιγώνονταν, εκείνος ανηφόριζε για τη στάνη, ενώ εκείνη έμπαινε στην καλύβα για να κοιμηθεί ξανά.

Μια νύχτα, κάποιος την είδε να έρχεται από το ποτάμι και της είπε:

– Πώς δεν ντρέπεσαι, καημένη!...

Κι η Ζωίτσα του έδωσε τέτοια απάντηση που από εκείνη τη στιγμή και πέρα θα τρόμαζε όλες τις γυναίκες και όλες τις κοπέλες στα Μαύρα Χώματα.

– Και γιατί να ντραπώ; του είπε και χτύπησε το πράμα

της με την παλάμη, με τον άντρα μου το κάνω, δεν το κάνω με τα μούτρα σου!

Από τότε έβγαιναν όλο και πιο σπάνια έξω, αλλά η Ζωίτσα κατάφερε να βρει μια λύση ώστε και οι άλλοι να μην την έβλεπαν, και με την κουνιάδα να μην την μπερδεύαν και να γλυκαίνονταν όσο ήθελε με τον άντρα της. Η λύση ήταν η νέα δομή της αχυροκαλύβας. Όχι πια σαν μανιτάρι με φούντα στην κορυφή όπου μπορούσε να σε ιδεί κάθε μάτι, αλλά όπως τα σπίτια στο Ελμπασάν, τετράγωνη και με ξεχωριστά δωμάτια. Έτσι στα Μαύρα Χώματα εμφανίζονταν η μια μετά την άλλη τέτοιες καλύβες, σαν σπιρτόκουτα, με επένδυση άχρου από βρώμη και διαχωρισμένες μέσα με λεπτούς φράχτες που σοβατιζόνταν με λάσπη για να μην ακούγονται τα επίμαχα ερωτικά αγκομαχητά.

Η προσπάθεια για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης δεν πέρασε απαρατήρητη από τις τοπικές αρχές, οι οποίες ξαφνικά ανακάλυψαν ότι η Ζωίτσα ήταν «Γυναίκα με πλατύ ορίζοντα». Διορίστηκε έτσι υπεύθυνη σε όλο το γυναικαριό στα Μαύρα Χώματα και από τότε την έβλεπες παντού. Από τότε δεν της πέρασε πια από το νου να επιστρέψει στο Ελμπασάν. Κι όταν ήρθε η στιγμή, στρίμωξε τον μεγάλο της γιο, τον Λευτέρη, να γίνει ο καλύτερος απ' όλους στο σχολείο. Ήθελε να τον κάνει γιατρό, όπως ο Βικτόρ Σιόνης από τη Γορίτσα. Τον χτυπούσε με μαύρες τσουκνίδες, με λιγνές βίτσες ιτιάς ή και με τη ρόκα της, αλλά του Λευτέρη το όνειρο ήταν να γίνει βοσκός. Πιο πολύ από τα βιβλία του άρεσε η φλογέρα. Τα βράδια έπαιζε τόσο γλυκά, που μπορούσε να αποκοιμίσει και το πιο κλαψιάρικο μωρό στα Μαύρα Χώματα. Η Ζωίτσα είχε ορκιστεί να τον κάνει να εγκαταλείψει αυτό το όνειρο και κατά κάποιον τρόπο τα κατάφερε. Ο Λευτέρης στρώθηκε, έπε-

σε με τα μούτρα στα βιβλία, παράτησε τα παιχνίδια με τα άλλα παιδιά, άρχισε να μιλάει μόνος του, ενώ τη φλογέρα τη θυμόταν μόνον όταν η μάνα του έλειπε και ασχολούνταν με θέματα γυναικών. Κάποιοι της συνέστησαν να μην πιέζει τον γιο της, να τον αφήσει να ακολουθήσει το όνειρό του, αλλά η Ζωίτσα τους αποστόμωνε:

– Ζηλεύετε που θα γίνει γιατρός σαν τον Βικτόρ Σιόνη, γι' αυτό τα λέτε αυτά!

Αφού τελείωσε το σχολείο του χωριού, τον έστειλε στο Λύκειο του Αργυροκάστρου όπως της είχε συστήσει σε μια σύσκεψη ένα τοπικό στέλεχος. Εκεί μπορεί να βάλει μυαλό ο άνθρωπος, της είπε. Ο Λευτέρης όμως δεν μπόρεσε να τα βγάλει πέρα, παράτησε το Λύκειο γιατί το μυαλό του θόλωσε από τα πολλά μαθήματα. Στο μάθημα της Ιστορίας, όταν ο καθηγητής τον είχε σηκώσει στον πίνακα, με ξαναμμένο πρόσωπο και χωρίς να έχει καμιά σχέση με την ερώτηση, φώναξε «Ζήτω ο βλάχικος λαός!» Και ότι αυτός ήταν ο πρόεδρος της Δημοκρατίας των Βλάχων, ότι η Δημοκρατία των Βλάχων είχε για πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη, τα νότια σύνορά της ήταν στα Μαύρα Χώματα και ως σύμβολό της ήταν οι τρεις σημαίες του γάμου, η κόκκινη, η κίτρινη και η λευκή. Με τον τίτλο του «προέδρου» της Δημοκρατίας των Βλάχων επέστρεψε στα Μαύρα Χώματα και από τότε έβγαζε λόγους στα βλαχόπουλα στις δύο όχθες του ποταμού, όπως και τώρα που μιλούσε με πάθος κοντά στη βρύση όπου τα κορίτσια της άλλης όχθης έρχονταν με τις βαρέλες να τις γεμίσουν νερό.

Από πέρα φάνηκαν να πλησιάζουν τέσσερα κορίτσια και κάποιος, για πλάκα, φώναξε: «Έρχεται η Ζωίτσα», αλλά ο «πρόεδρος» δεν κουνήθηκε από τον τόπο του. Ο Σωκράτης κοίταξε τα κορίτσια. Τα τρία ήταν σχεδόν συνομήλικα, ενώ η τέταρτη ήταν μικρή. Τα μεγάλα κορίτσια

είχαν ρίξει τις βαρέλες στον ώμο, αλλά η μικρή, τη δική της βαρέλα που δεν ήταν μεγαλύτερη από μια χελώνα, την κρατούσε στα χέρια. Τα τρία μεγάλα κορίτσια ήταν μελαχρινά, και η μικρότερη ήταν άσπρη.

Καθώς πλησίαζαν, ο Σωκράτης είχε αρκετό χρόνο να τις περιεργαστεί. Οι τρεις μελαχρινές δεν του γέμισαν το μάτι, ενώ η μικρή ήταν πολύ όμορφη. Όλοι στην οικογένεια Μπούμπα είχαν να πουν πως η νύφη του η Κατερίνα ήταν άσπρη και πολύ όμορφη, γι' αυτό και μια ιδέα πέρασε από το νου του: «Μήπως είναι αυτή;» Τρόμαξε σα να πετάχτηκε και πετάριζε στο σβέρκο του ένα βρεγμένο τζιτζίκι. Δεν θυμόταν πόσων χρονών ήταν τότε που, σύμφωνα με το έθιμο, μπορούσε κι αυτός να παρακαθίσει με τους άντρες της οικογένειας. Όταν τους πλησίαζε, εκείνοι έλεγαν «ανοίξτε τόπο, γιατί ήρθε ο γαμπρός» κι εννοούσαν αυτόν. Κι ο τόπος ήταν η κορφή, δίπλα στο τζάκι. Καθότανε εκεί και προσπαθούσε να τα ακούει όλα, να μην πέσει τίποτα καταγής από όσα έλεγαν οι μεγάλοι.

Εκείνα που καταβρόχθιζε, σαν πεινασμένος λύκος, ήταν τα λόγια που λέγανε για την Κατερίνα. Όταν δεν την ανέφεραν, τον κυρίευε θλίψη κι ένιωθε ένα κενό στο στομάχι σαν να τον είχαν αφήσει έναν μήνα νηστικό, ενώ όταν την ανέφεραν, η καρδιά του αναπηδούσε σαν κατσικάκι από τη χαρά του. Κι είχε ακούσει τόσα πολλά για εκείνη, που ήξερε πώς ντυνότανε, πώς γελούσε, πώς έκλαιγε, πώς έπαιζε, πώς κοιμότανε, πως μια φορά παραλίγο να πεθάνει, πώς αναστήθηκε, πως ομόρφαινε από μέρα σε μέρα και τι είχαν πει οι άλλοι την ώρα που γεννήθηκε. Είχαν πει ότι στο σόι των Χολέβα είχε γεννηθεί ένα κορίτσι, που ανάμεσα στα άλλα έμοιαζε με κάτασπρο μάλλινο νήμα ανάμεσα σε νήματα σκούρα. Αργότερα, την παρομοίαζαν με το φεγγάρι, με το λουλούδι, με την τρεντελίνα, με τον

Αυγερινό, με τη δροσιά, με το κεράσι, με το κυδώνι, με το σταφύλι και με πολλές άλλες σπώρες, αλλά στο μυαλό του είχε σκαλώσει η σύγκριση με το μάλλινο νήμα. Το άσπρο.

Τώρα που την έβλεπε να έρχεται με τη μικρή, σα χελώνα, βαρέλα στα χέρια της, δεν είχε καμιά αμφιβολία ότι αυτή ήταν η νύφη του, η Κατερίνα. Αν και στο σβέρκο του συνέχιζε να πεταρίζει εκείνο το βρεγμένο τζιτζίκι, κάρφωσε το βλέμμα πάνω της και την κοίταξε από τον πάτο στην κορφή. Έμοιαζε με τούφα από τρεντελίνες, που ανασηκώθηκαν απότομα από το νερό. Χοροπηδούσε σαν κατσικάκι, ενώ οι άλλες την παρότρυναν να κάνει φρόνιμα γιατί την έβλεπαν τα παιδιά, που άκουγαν τον Λευτέρη. Εκείνη, όμως, δεν ήθελε να ξέρει. Όταν οι αδερφές της κατέβηκαν στη βρύση, που ήταν σκεπασμένη με φύλλα γαλατσίδας, να γεμίσουν, εκείνη πλησίασε τα παιδιά, στάθηκε ένα βήμα μακριά από τον Σωκράτη, που αν και συνεσταλμένος από την αγωνία του, μπόρεσε να διακρίνει ότι η νύφη του είχε μάτια γραμμένα, σαν μια χούφτα κουμπιά στα χρώματα του ουράνιου τόξου. Ένωσε μεγάλο θαυμασμό και δεν χόρταινε να τα κοιτάζει, αλλά η Κατερίνα ρώτησε με δυνατή φωνή, για να την ακούσουν όλοι:

– Ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας;

Τότε ήταν που μέσα του ένωσε κάτι σαν τσαλάκωμα της αξιοπρέπειάς του. Από την αγωνία και τον πόνο που ένωσε τον έβγαλε η μεγαλύτερη αδερφή της.

– Κατερίνα, γύρνα πίσω, της φώναξε, μην πηγαίνεις κοντά του!

– Γιατί; ρώτησε η μικρή ομορφιά με τα γραμμένα μάτια.

– Γιατί αυτός είναι ο άντρας σου!

Από εκείνη την ημέρα ο Σωκράτης Μπούμπας ένωσε επιτακτικά την ανάγκη να αποκατασταθεί η τραυματισμένη

αξιοπρέπειά του, γι' αυτό πύκνωσε τις επισκέψεις του στο τζάκι και δυνάμωσε τις σχέσεις με τους μεγάλους. Είχε την εντύπωση πως όσο περισσότερο θα καθότανε μαζί τους, τόσο γρηγορότερα θα μεγάλωνε. Κι άμα μεγάλωνε, ούτε η νύφη του, ούτε και κανένας άλλος δεν μπορούσε να του πληγώσει την αξιοπρέπεια. Προπαντός η νύφη του. Δεν θα τη συγχωρούσε ποτέ που τόλμησε να αναφέρει το όνομά του μπροστά στους άλλους. Στο μεταξύ, για να μεγαλώσει όσο γίνεται γρηγορότερα, σκέφτηκε σαν λύση να μοιάσει σε κάποιον από τους μεγάλους, κι αυτός ο κάποιος δεν ήταν άλλος από τον πατέρα του. Αυτός ήταν το στήριγμα που μπορούσε να ακουμπήσει με σιγουριά πάνω του. Και να ηρεμήσει γιατί, αν έμοιαζε στον πατέρα του, κανείς δεν θα τολμούσε να του πληγώσει την αξιοπρέπεια.

Για τον πατέρα του, στα Μαύρα Χώματα, από τη μια άκρη ως την άλλη, λέγανε «Ο Γεράσιμος με τ' όνομα!» Ήταν ψηλός, δυνατός και αν δεν υπήρχε εκείνη η μικρή καμπούρα στη μύτη του, θα συγκαταλεγόταν στους πιο εμφανίσιμους άντρες. Ήταν άνετος, γελαστός, και κάθε δυσκολία στη ζωή την ξεπερνούσε με ανεμελιά, λες και δεν είχε να κάνει με δυσκολία, αλλά με τραγούδι. Φορούσε καπέλο με γείσο, πάντα στραβά, στα χείλη του κρεμόταν ένα τσιγάρο σαν γκλίτσα, και το χαμόγελό του ήταν τόσο ξέγνοιαστο που μπορούσε να ημερέψει ακόμα και τον μεγαλύτερο εχθρό του. Τη ζωή την έπαιρνε όπως ερχότανε και ποτέ δεν έχανε τον μπούσουλα, όσο σκούρα κι αν ήταν τα πράγματα. Μια τέτοια δύσκολη στιγμή, που την αφηγούνταν ακόμα όσες φορές μαζεύονταν γύρω στο τζάκι, ήταν εκείνη όταν το σόι των Πλασάρηδων αποφάσισε να τον χωρίσει από την κόρη τους, που την είχε αρραβωνιάσει από την κούνια, επειδή, όπως έλεγαν, η μύτη του ήταν καμπουρωτή. Εκείνος δεν πτοήθηκε. Έκανε κάτι που δεν

το είχε κάνει άλλος Βλάχος του βουνού. Πήγε μόνος του στους Πλασάρηδες και τους είπε σταράτα:

– Εγώ που με βλέπετε είμαι ο Γεράσιμος Μπούμπας από τον πάτο ως την κορφή. Αν δεν θέλετε να μου δώσετε την κόρη σας, τότε θα την πάρω μόνος μου, γιατί μου αρέσει!

Οι Πλασάρηδες όχι μόνο δεν τον έστειλαν απ' εκεί που ήρθε, αλλά τον φιλοξένησαν εκείνη τη νύχτα στην καλύβα τους, ήπιαν ρακή και τραγούδησαν. Από τότε, όλοι στα Μαύρα Χώματα τον έλεγαν «Ο Γεράσιμος με τ' όνομα!» ενώ για την Αναστασία έλεγαν πως είπε «Εγώ αυτόν θα πάρω άντρα και δεν με νοιάζει αν η μύτη του είναι λίγο καμπουρωτή!» Με την Αναστασία αγαπιόντουσαν πολύ και απόχτησαν ένα κάρο παιδιά. Κάθε δύο χρόνια κι από ένα. Αραδιάστηκαν έτσι πριν και μετά τον Σωκράτη ένα μπουλούκι αδερφές, αλλά που ποτέ δεν τον πίκραναν.

– Θα κάνω κι άλλες, έλεγε ο πατέρας, γιατί είναι καλές.

Ποιος ξέρει πόσες θα είχε κάνει ακόμα αν αργότερα, η μάνα δεν άρχισε να κουβεντιάζει με τους πεθαμένους. Αυτό ήταν βαρύ χτύπημα για τον πατέρα, γιατί όσες φορές ήθελε να πλαγιάσει με τη μάνα, να σου οι πεθαμένοι, να του 'κοβαν τον δρόμο. Παρ' όλα αυτά, μπόρεσε να ξεπεράσει κι αυτό το εμπόδιο, επιστρατεύοντας τα όπλα που θεωρούνταν τα πιο ισχυρά του: την ξεγνοιασιά και το τραγούδι. Με τον καιρό, το τραγούδι ήταν εκείνο που ανέβασε τη φήμη του σε τέτοιες κορφές, που κανείς άλλος δεν μπορούσε να πατήσει. Όταν τραγουδούσε, οι γυναίκες ξεχνούσαν να πάρουν αναπνοή, ενώ οι άντρες, που νόμιζαν ότι τραγουδούσαν, παραιτούνταν για πάντα από το τραγούδι. Εκείνος είχε εκατό τραγούδια στο ρεπερτόριό του και δεν τραγουδούσε με το στόμα, αλλά με την καρδιά. Έτσι έλεγε ο πατέρας, ότι δεν τραγουδάει το στόμα, αλλά η καρδιά. Και δεν ήθελε να τραγουδάει μόνον η καρδιά

του, αλλά να τραγουδάνε οι καρδιές όλων. Το πίστευε τούτο τόσο πολύ που πολλές φορές έδιωχνε από το τραπέζι όσους δεν τραγουδούσαν.

– Τραγουδά, έστω κακά, αλλά τραγουδά! έλεγε. Τους άντρες δεν τους δοξάζει το ντουφέκι, αλλά το τραγούδι.

Με την αξιοπρέπεια τσαλακωμένη από τη νύφη του, δύο χρόνια μικρότερη από τον ίδιο, ο Σωκράτης Μπούμπας πείστηκε ότι για να μοιάσει τον πατέρα του έπρεπε πρώτα να μάθει να τραγουδάει όπως εκείνος. Αλλά κι ο πατέρας, λες και διάβαζε τη σκέψη του, δεν τον άφησε μόνο του. Άρχισε να τον παίρνει μαζί του ολοένα και συχνότερα. Και πιο πολύ εκεί που υπήρχαν τραγούδια: σε γάμους και σε γλέντια της οικογένειας Μπούμπα. Για να ιδεί πώς τραγουδάνε, πώς κρατούνε ίσο, πώς «πίνονται οι υγείες». Του έβαζε μπροστά ένα ποτήρι τόσο δα, το γέμιζε με νερό και του έλεγε:

– Τούτο και άλλα δέκα τέτοια αποτελούν το ντολί.

Άκουγε τα τραγούδια μαζεμένος σαν σκαντζόχοιρος στην αγκαλιά του πατέρα, σκούπιζε τις μύξες με το μανίκι και έπινε τις υγείες όπως κι οι μεγάλοι. Μια φορά ο πατέρας αντί για νερό, του έριξε ρακί. Τα μάτια του πετάχτηκαν σαν τα αχαμνά του κριαριού, αλλά κρατήθηκε.

– Είναι καλό, είπε.

Έβαλε στο στόμα ένα μεγάλο κοψίδι, το έφαγε κι ύστερα άρχισε το τραγούδι. Ο πατέρας έσπευσε να το γυρίσει και μια ντουζίνα άντρες κρατούσαν ίσο. Διάλεξε ένα από τα ομορφότερα τραγούδια του πατέρα, το «Γραμμένα μάτια μου», αλλά το παράτησε στη μέση. Τόσο χάλια το είπε που οι ισοκράτες παραλίγο να κατουρηθούν από τα γέλια. Δοκίμασε κι άλλα τραγούδια από το ρεπερτόριο του πατέρα, αλλά του βγήκανε το ένα χειρότερο από άλλο και όλα χειρότερα από τα «Γραμμένα μάτια μου». Δεν ήταν εύ-

κολη δουλειά το άτιμο το τραγούδι. Γι' αυτό και από εκείνη τη μέρα αποφάσισε να μάθει καλά, τουλάχιστον ένα, εκείνο που του άρεσε περισσότερο, το «Γραμμένα μάτια μου». Το τραγουδούσε μόνος του, σε πλήρη σιωπή, ή βουβά ανάμεσα στα δόντια, όπου κι αν βρισκότανε, μακριά όμως από το μάτι των ανθρώπων, με την ελπίδα ότι μια μέρα στα Μαύρα Χώματα δεν θα υποκλίνονταν μόνον στον πατέρα του, αλλά και σ' αυτόν τον ίδιο. Θα έλεγαν και για κείνον «Ο Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα».

Αργήσανε να πάνε στη νύφη, γιατί η μάνα, που έπρεπε να τον ντύσει, είχε αρχίσει την κουβέντα με τους πεθαμένους.

– Περίμενε εδώ, του είπε η γιαγιά και τον άφησε στη μέση της αυλής, γιατί σήμερα βρήκαν να έρθουν κι αυτοί!...

Η αυλή μπροστά στην καλύβα τους είχε πήξει από ανθρώπους. Λίγοι οι άντρες, πολλές οι γυναίκες. Όλοι είχαν αφήσει στη μέση τις προετοιμασίες του Πάσχα με την ελπίδα πως θα ξανάβλεπαν τους αγαπημένους τους. Αυτό γινότανε χρόνια στην αυλή τους, αλλά το τελευταίο διάστημα οι μακαρίτες έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στη μάνα του. Την επέλεξαν, ποιος ξέρει, ίσως επειδή ήταν φρόνιμη και λιγομίλητη.

Ο Σωκράτης τους φοβότανε πολύ τους πεθαμένους, αλλά από εκείνη την ημέρα που έμεινε μόνος με τη μάνα του, τη γιαγιά και έναν από τους μακαρίτες, έγινε παλικάρι. Αυτό δεν ήταν τυχαίο, γιατί από καιρό έκανε σχέδια να μείνει μαζί τους. Στους μικρούς δεν επέτρεπαν να ακούσουν το πώς συνομιλεί ένας πεθαμένος με έναν ζωντανό. Ήταν αλήθεια ότι φοβότανε, αλλά ταυτόχρονα καιγόταν να ακούσει το πώς μιλούσαν «εκείνοι». Την περιέργεια την είχαν φυτέψει στο μυαλό του οι μεγαλύτεροι που γύρω από τη φωτιά μιλούσανε για τον πεθαμένο που είχε επισκεφτεί

τη μάνα του αυτή τη φορά. Ήταν τόσο συχνές οι επισκέψεις των νεκρών και τόσες οι αφηγήσεις γι' αυτούς, που ο Σωκράτης ήξερε καλύτερα τις συνήθειες και τις παραξενιές εκείνων που αποδήμησαν από τον μάταιο τούτο κόσμο, παρά τις παραξενιές και τις δυσκολίες των ζωντανών. Οι πεθαμένοι δεν έλεγαν ποτέ το όνομά τους, δηλαδή δεν έλεγαν ποτέ «είμαι ο τάδε» λες και το φταίξιμο που έφυγαν, ήταν δικό τους. Αυτούς τους έβρισκε η γιαγιά, που τους έλεγε «Εσύ είσαι ο τάδε;» γιατί η γιαγιά τους γνώριζε από τη φωνή που έμοιαζε με θρόισμα στα ξερά καλάμια, από τον χρόνιο βήχα, από το πνιχτό γέλιο, που οι μακαρίτες τα είχαν όταν ήταν εν ζωή.

Είχαν κι ένα άλλο κουσούρι οι πεθαμένοι. Έρχονταν πιο πολύ σε μέρες γιορτινές, όπως εκείνη η Κυριακή του Αγίου Πάσχα που οι άνθρωποι έψηναν κρέατα στη σούβλα. Ίσως να ζήλευαν τη χαρά των ζωντανών. Επίσης δεν καταδέχονταν να μιλήσουν σε ζωντανό ή σε ζωντανή, που φορούσαν κάτι το χαρούμενο. Όπως ένα λαμπερό τσιμπιδάκι στα μαλλιά, μια λουλουδάτη ποδιά, ένα καπέλο βαλμένο στραβά, μια χρυσή καδένα, ένα άσπρο μαντίλι. Ο μόνος που δεν είχε καμιά τέτοια απαίτηση ήταν ο θεός του, ο μάρτυρας Βασίλης Πλασάρης. Όσες φορές ερχότανε, παρακαλούσε τη γιαγιά να πείσει τη Αναστασία, δηλαδή τη νύφη της και αδερφή του, να διώξει τη λύπη, που κρατούσε για κείνον επί τόσα χρόνια, να ράψει έστω ένα άσπρο κουμπί στο μαύρο φόρεμά της. Μιλούσε με πολύ χαμηλή φωνή εξαιτίας του τραύματος που είχε πάρει στον πόλεμο, αλλά η γιαγιά τον γνώριζε επειδή ερχότανε πιο συχνά από όλους τους άλλους. Σε αντίθεση με τη θεία Αθηνά, η οποία είχε πεθάνει νέα και ερχότανε πιο αραιά. Εμφανιζόταν μόνον όσες φορές είχε να ανακοινώσει κάποια σημαντική πρόβλεψη. Κι ήταν τόσο ακριβείς οι προ-

βλέψεις της που οι άνθρωποι στα Μαύρα Χώματα έλεγαν, «να ρωτήσουμε πρώτα την Αθηνά».

Εκείνη την ημέρα, που έμεινε μόνος με τη μάνα, τη γιαγιά και έναν από «εκείνους», η θεία Αθηνά ήταν που τον βοήθησε να γίνει πιο γενναίος. Είχε αντιληφθεί ότι εκείνος ο ένας «απ' αυτούς», δεν ήταν άλλος από τη θεία του την Αθηνά. Μάλλον, είχε ακούσει τη γιαγιά που της είπε «Μα γιατί έρχεσαι τόσο αραιά, μωρ' Αθηνά μου;» Μόλις η γιαγιά έκλεισε την πόρτα της καλύβας και πλησίασε τη μάνα, που ήταν ξαπλωμένη δίπλα στη γωνιά, σε ψάθα με χοντρή βελέντζα πάνω της και σκεπασμένη με άλλη βελέντζα, λεπτότερη, κρύφτηκε σαν ποντίκι πίσω από το σεντούκι με τα καλά σκεπάσματα. Στο μέτωπό της είχε δέσει σφιχτά μαντίλι μαύρο, τα μάτια της ήταν επικεντρωμένα στο κενό, τα χείλη σφαιλιστά και το πρόσωπο άσπρο σαν πανί, λες και δεν της είχε απομείνει ούτε σταγόνα αίμα. Όλα τούτα τα είδε καθώς έβγαζε πότε πότε το κεφάλι πίσω από το σεντούκι, όπου είχε κρυφτεί σαν ποντίκι. Λυπήθηκε τόσο πολύ για το πρόσωπο της μάνας, που δεν είχε σταλαματιά αίμα, αλλά περισσότερο τον έκαιγε η περιέργεια να ιδεί και ν' ακούσει πώς μιλούσαν «εκείνοι». Όταν είδε τη μάνα του να ψελλίζει λόγια ακατανόητα με τη γιαγιά, παραλίγο να κατουρηθεί πάνω του. Ήταν μια φωνή σαν θρόισμα ξερών καλαμιών, που αυτός έβαζε το χέρι του στη φωτιά ότι δεν ήταν δική της. Και πράγματι, δεν ήταν δική της, αλλά της θείας Αθηνάς. Το όνομά της το ανέφερε η γιαγιά, που της είπε «Μα γιατί έρχεσαι τόσο αραιά, μωρ' Αθηνά μου;»

Τη θεία του λίγο τη θυμότανε, γιατί είχε πεθάνει νωρίς, πριν ακόμα αρραβωνιαστεί με την Κατερίνα, αλλά ήξερε από τους μεγάλους ότι είχε χρυσή καρδιά και αγαπούσε πολύ τα παιδιά. Αυτό τον βοήθησε να διώξει τον φόβο και να γίνει πιο γενναίος όταν η θεία, που τον είδε να κρύβεται

πίσω από το σεντούκι σαν ποντίκι, είπε:

– Είναι κι ο Σωκράτης εδώ, πείτε στο παιδί, να βγει....

Μόνον τότε τον αποκάλυψε η γιαγιά και έκανε να τον βγάλει έξω, αλλά του συμπαραστάθηκε η θεία Αθηνά.

– Τι σου κάνει; είπε, άφησέ τον ν' ακούσει, έγινε άντρας πια, που να τον χαρώ, αλλά μην του κόψετε το ψαρόλαδο!

Από τότε, κλεινότανε μαζί με τη μάνα του, τη γιαγιά και κάποιον από «εκείνους» όσες φορές ήθελε. Σιγά σιγά έγινε και βοηθός της γιαγιάς. Πήγαινε πόρτα την πόρτα να ειδοποιήσει εκείνον που «ήταν» ότι τον ζητούσε ο τάδε που «δεν ήταν». Ανήμερα του Πάσχα, που τον είχε αφήσει μονάχο του στη γεμάτη από κόσμο αυλή τους, εκείνος περίμενε να βγει η γιαγιά και να τον στείλει κάπου. Εκείνη πράγματι βγήκε, αλλά όχι για να τον στείλει κάπου με ειδική αποστολή. Είχε βγει να τους διώξει όλους αυτούς, που είχαν πλακώσει στην αυλή. Όπως έμαθε αργότερα, εκτός από την Αθηνά που είχε έρθει να αναγγείλει πως οι Βλάχοι θα τα εγκαταλείψουν τα Μαύρα Χώματα και ότι θα τους συμβούν πράγματα που θα τους συνταράξουν, δεν δέχτηκε άλλους από «εκείνους». Τους είπε να φύγουν και να πάνε απ' εκεί που ήρθανε, γιατί η Αναστασία εκείνη την ημέρα του Πάσχα, είχε πολλές δουλειές να κάνει. Θα ετοίμαζε το γιο της να πάει να ιδεί τη νύφη.

Η μάνα κουραζότανε πολύ όταν επικοινωνούσε με τους πεθαμένους, αλλά επειδή έπρεπε να ξεπροβοδίσει τον γιο της, βρήκε τη δύναμη να τον ντύσει σαν έναν μικρό άντρα. Με μάλλινα, στενά παντελόνια, που στο τέλος κουμπώνονταν με τρία κουμπιά. Βαμβακερό πουκάμισο με μανίκια και γιακά κατιφέ, τέτοια που φορούσαν οι νέοι την ώρα που γινότανε γαμπροί. Και γελέκι με εξωτερική τσέπη, στην οποία έβαλε μια σκελίδα σκόρδο για τη βασκανία. Ντυμένος έτσι και με μια ώρα μέρα πριν το σκοτάδι

χώσει το κεφάλι του στους καλαμιώνες, άπλωσε το χέρι στον πατέρα του, για να ριχτούν στις πέρα καλύβες, στην άλλη όχθη του ποταμού.

Μόλις βρέθηκαν αντίπερα, ο πατέρας του υποσχέθηκε να του αγοράσει ένα γλειφιτζούρι από τους γύφτους και του είπε:

– Σήμερα θα τραγουδήσεις τα «Γραμμένα μάτια μου».

Το ξέχασε κιόλας το γλειφιτζούρι και ένιωσε να τρέμουν τα γόνατά του, αλλά για να μην φανεί ότι φοβότανε τη νύφη, άρχισε να ρίχνει πλακουτσωτές πετρίτσες στο νερό. Η απέναντι όχθη είχε αφθονία από τέτοιες πέτρες. Όταν πηδούσαν στην επιφάνεια του νερού έμοιαζαν με ξετρελαμένα κοτσύφια. Καμιά φορά έφταναν μέχρι τις αχυρένιες στέγες των αχυροκαλύβων της απέναντι όχθης και έπεφταν σαν οβίδες στα πόδια των ανθρώπων. Κι ακόμα μέσα στις γωνιές, στην τάβλα, στα σεντούκια, στα εικονίσματα, στα ασκιά με το τυρί και στα σαγάνια με τα φασόλια.

Ο πατέρας δεν τον άφησε να ρίξει πάνω από δυο-τρεις φορές.

– Βασιλεύει ο ήλιος, του είπε.

Το σπίτι της νύφης έπρεπε να το πατήσουν δίχως άλλο με ήλιο. Αυτή ήταν η αυστηρή εντολή της μητέρας και της γιαγιάς.

– Να είστε στου Χολέβα, τους είπαν, πριν ο ήλιος πνιγεί στη θάλασσα.

Η θάλασσα ήταν μακριά κι αυτός δεν την είχε ιδεί ακόμα, γιατί τον εμπόδιζαν οι καλαμιές. Πάντως είχε κακή εντύπωση για τη θάλασσα, γιατί όπως έλεγαν οι μεγάλοι, γεννούσε κυκλώνες και τους έστελνε να ρίξουν κάτω τις στέγες των καλυβόσπιτων στα Μαύρα Χώματα. Η πρόβλεψη του ερχομού των κυκλώνων ήταν δουλειά ενός γέ-

ρου από το σόι των Μισαίων. Ή πήγαινε πόρτα την πόρτα ή σκαρφάλωνε στις ιτιές του ποταμού και φώναζε, κάνοντας τα χέρια του χωνί:

– Ω άνθρωποι, σβήστε τις φωτιές, γιατί σήμερα θα φυσήξει η θάλασσα.

Στην καλύβα του Σωκράτη τη φωτιά την έσβηνε η γιαγιά, ενώ ο πατέρας έδενε τα δοκάρια με τριχιές μουλαριών. Ο πατέρας ήταν αγωγιάτης, γι' αυτό και σε σύγκριση με τα άλλα αδέρφια του, που ήταν βοσκοί, ήταν πιο ελεύθερος. Και πιο δεμένος με το σπίτι. Όταν η γιαγιά ασχολούνταν με τη φωτιά και ο πατέρας με τα δοκάρια, αυτός κοίταζε τρομαγμένος προς τους καλαμιώνες, γιατί οι καλαμιώνες ένιωθαν πρώτοι την ανάσα της θάλασσας. Έριξε μια ματιά τη στιγμή που ο ήλιος βασίλευε, αλλά δεν υπήρχε λόγος να φοβηθεί, γιατί οι καλαμιώνες κοιμούνται. Παρ' όλα αυτά δεν μπορούσε να πει ότι ήταν εντελώς απαλλαγμένος από τον φόβο και ήθελε οι καλαμιώνες να μην κοιμούνται. Αν οι καλαμιώνες δεν κοιμούνται, θα ήταν πιο εύκολο να καλύψει το τρέμουλο στα γόνατα. Ο φόβος απέναντι στη νύφη ήταν μεγαλύτερος από του κυκλώνα και μια που εκείνος δεν κατέφθανε, το μόνο πράγμα που θα μπορούσε να σκεπάσει τον φόβο του ήταν το σούρουπο.

Όταν φτάσανε στους Χολεβαίους το σούρουπο σπαρτάριζε στην άκρη του καλαμιώνα σαν πληγωμένος κοκκινολαίμης.

Εκείνοι είχαν βγει όλοι στην αυλή για να τους υποδεχτούν, αλλά τον Σωκράτη έτρεξε να τον υποδεχθεί η γιαγιά της Κατερίνας, η Παρασκευή. Ήταν γυναίκα μεγάλωσμη, με σκασμένα χείλη και όταν άνοιξε τα χέρια να τον αγκαλιάσει, εκείνος φοβήθηκε μην τον πνίξει. Χάθηκε στον κόρφο της, τον φίλησε ματς μους με τα σκασμένα χείλη της μέχρι που τον γέμισε σάλια και του είπε:

– Καλώς ήρθες, μικρούλη της γιαγιάς.

Οι άλλοι ούτε τον φίλησαν, ούτε τον άγγιξαν. Μόνον μία από τις νυφάδες του σπιτιού, ίσως η νεότερη, αυτή με τα μαύρα σγουρά μαλλιά, τον πλησίασε και του σφούγγισε το μάγουλο με την άκρη της ποδιάς. Και όταν στο μάγουλό του δεν είχε μείνει ίχνος από σάλι, είπε γελώντας:

– Αυτό είναι το αηδόνι των Μπουμπαίων;

Από τη στιγμή αυτή ο Σωκράτης δεν αποχωρίστηκε τον πατέρα του, που γελούσε με όλους, έλεγε ώριμα κι άγουρα, έβαζε ακόμα πιο στραβά το καπέλο και ζητούσε να του βγάλουν τη νύφη.

– Φέρτε μου τη νύφη, έλεγε, τι να σας κάνω εσάς, εγώ για τη νύφη ήρθα...

Η νύφη δεν φαινότανε και μια που όλοι ασχολούνταν με τον πατέρα, ο Σωκράτης έριξε κλεφτή ματιά προς τις τρεις μελαχρινές αδερφές, αυτές που είδε στη βρύση, τότε που η Κατερίνα φώναξε δυνατά μπροστά σε όλους «Ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας» κι η αξιοπρέπειά του είχε σωριαστεί σαν ετοιμόρροπος τοίχος. Με εξαίρεση τη μεγάλη, οι άλλες δυο του έριχναν κρυφές ματιές και δάγκωναν τα χείλη, για να μην ξεσπάσουν σε γέλια. Είχαν καθίσει όλοι στο δωμάτιο, που ήταν στρωμένο με ψάθες και πάνω τους ήταν ριγμένα κιλίμια και πολύχρωμα στενόμακτρα χαλάκια. Πάνω από τα κεφάλια τους υπήρχαν μαυρισμένα άχυρα από την καπνιά, τα τοιχώματα ήταν από πλεγμένες βέργες και τριγύρω έβλεπες ράφια με σκεύη της κουζίνας, δέματα με μαλλί, σακιά γεμάτα με ρούχα. Σε μία από τις πλευρές του τετράγωνου χώρου υπήρχε ένας στενός διάδρομος, που οδηγούσε σε τρία-τέσσερα δωμάτια μικρά σαν κοτέτσια. Από τα κοτέτσια έβγαιναν συχνά πυκνά μικρά παιδιά που τσουγκρίζαν κόκκινα αυγά, καυγαδίζανε, έπαιζαν, αλλά εκείνη που του είχε πληγώσει την αξιοπρέπεια, η

Κατερίνα, δεν φαινότανε πουθενά.

Μετά τις πρώτες χαιρετούρες, αυτός, ο πατέρας και οι άντρες από το σόι των Χολεβαίων, καθίσανε γύρω από έναν μεγάλο σοφρά καλυμμένο με πανί όμοιο με την ποδιά εκείνης που είχε αναφωνήσει «τούτο είναι το αηδόνι των Μπουμπαιών;» Πίσω τους καθίσανε οι γυναίκες, οι οποίες έβαλαν στη μέση τη γιαγιά Παρασκευή, αυτή που τον είχε κολυμπήσει στο σάλι. Μια από τις γυναίκες έδινε αγώνα για να μπορέσει να κρατήσει στα κοτέτσια τα μικρά παιδιά. Όρθια είχε μείνει μόνον εκείνη με τα μαύρα σγουρά μαλλιά και φρόντιζε να γεμίζει ο σοφράς με φαγητά. Στο κατώφλι είχε βάλει φωτιά σε μεγάλο σωρό από ξηρές σβουνιές για να διώχνουν τα κουνούπια, άναψε και δυο μεγάλα φανάρια πετρελαίου, γιατί το σκοτάδι όπου να 'ταν έπεφτε στα Μαύρα Χώματα.

Ο Σωκράτης στεναχωρήθηκε που όλοι είχαν βαλθεί να εμποδίσουν τη νύχτα να κατέβει, ενώ αυτός την περίμενε πώς και πώς για να κρυφτεί και να μη δουν ότι φοβότανε την Κατερίνα. Αυτή, που δεν έλεγε να φανεί. Τη νεαρή γυναίκα με τα μαύρα σγουρά μαλλιά και που κανέναν δεν ήξερε γιατί τον είχε αποκαλέσει «αηδόνι των Μπουμπαιών», τη λέγανε Πανδώρα. Άκουσε να τη φωνάζουν έτσι αυτοί που τη βοηθούσαν να φέρνει τα φαγητά στον μεγάλο σοφρά. Εν τω μεταξύ, ο μεγάλος σοφράς είχε γεμίσει με μικρά ποτήρια και πλήθος από μεζέδες. Τα πασχαλινά αυγά με το κόκκινο χρώμα τους δέσποζαν ανάμεσα στο ψημένο κρέας, στο κοκορέτσι, όπως εκείνο που του είχε φέρει η γιαγιά την ώρα που του είχε κάνει νεύμα να αφήσει το παιχνίδι και να την ακολουθήσει. Στον πατέρα έβαλαν, όπως ήθελε το έθιμο, την ουρά, αλλά εκείνος τους είπε:

– Εγώ δεν θέλω κρέατα, τη νύφη θέλω να μου φέρετε!...

Θύμωσε με τον πατέρα που δεν άφηνε ήσυχη τη νύφη, εκεί που ήταν. Θύμωσε και με τα φανάρια, που έκαναν τη νύχτα μέρα. Όταν φέρανε τη νύφη, αυτός ένιωσε να κλονίζεται σαν από χτύπημα κυκλώνα. Δεν ήξερε τι να κάνει τα μάτια, που δεν στέκονταν σε ένα σημείο. Ρίχνονταν μια εδώ, μια εκεί σαν τις πλακέ τις πέτρες που πετούσαν στο ποτάμι. Στην αρχή είδε το καπνισμένο άχυρο, ύστερα τις αναμμένες καβαλίνες και τον καπνό τους που έδιωχνε τα κουνούπια, τα φανάρια που έφεγγαν, το κοκορέτσι που άχνιζε και, τέλος, σαν να μη ήξερε τι να κάνει, είδε τη νύφη. Είχε σταθεί εκεί που άρχιζε ο στενός διάδρομος, σχεδόν κρυμμένη πίσω από την Πανδώρα, που ανήγγειλε:

– Σας την έφερα τη νύφη!

Με γραμμένα μάτια που δεν τα σήκωνε από τη γη. Με μακρύ φουστάνι όλο πιέτες μέχρι τα νύχια, με ποδιά κεντημένη πολύχρωμα πουλιά, με κίτρινο μαντίλι στο κεφάλι και κοτσίδες που οι μάλλινες πλεξούδες τις κάνανε πιο μακριές. Ήταν τόσο όμορφη! Παράξενο, όμως, πώς ήταν δυνατό να μην του τρέμουνε πια τα γόνατα! Και για πρώτη φορά του πέρασε από το νου να αγγίξει ένα κομμάτι κοκορέτσι. Η Πανδώρα προσπάθησε να τη φέρει πιο κοντά, γιατί την είχε ζητήσει επανειλημμένα ο πατέρας, αλλά η μέλλουσα νύφη του της επιτέθηκε με τέτοια οργή, που την άκουσαν όλοι:

– Αν με τραβήξεις πάλι, θα σου ανοίξω το κιβούρι!

Οι άντρες γέλασαν, οι γυναίκες τράβηξαν τα μάγουλά τους και δυο από τις αδερφές της είπαν ταυτόχρονα:

– Κατερίνα, φρόνιμα!

Η γιαγιά Παρασκευή ζήτησε να μην στριμώξουν την κοπέλα. Κι αφού εκείνη δεν ερχότανε, σηκώθηκε ο πατέρας και πήγε κοντά της. Ποιος; Ο Γεράσιμος Μπούμπας με τ' όνομα! Με κείνο το ξέγνοιαστο χαμόγελο και το καπέλο

στραβά, που το έβγαλε όταν έσκυψε μπροστά της.

– Νύφη τέτοια δεν είδε άλλη η πόρτα των Μπουμπαιών, είπε και προσπάθησε να της κρεμάσει στον λαιμό μια λεπτή αλυσίδα, που την έβγαλε από την τσέπη του γελεκιού, αλλά δεν τα κατάφερε. Η Κατερίνα είχε γίνει καπνός. Έτρεξε στον στενό διάδρομο και χάθηκε σε ένα από τα κοτέτσια.

Ο πατέρας, για να διασκεδάσει την αμηχανία των συμπεθερών από το ξαφνικό τρέξιμο της Κατερίνας, πήρε το τραγούδι. Εκείνη ήταν η νύχτα του πατέρα, που έγινε και νύχτα του Σωκράτη. Και της Πανδώρας. Η Πανδώρα ήταν το καύχημα των Χολεβαίων και το ευχάριστο ξάφνιασμα του πατέρα. Μετά απ' αυτόν, τη σειρά στο τραγούδι την είχαν οι νοικοκυραίοι του σπιτιού, οι οποίοι άνοιξαν αμέσως τόπο στην Πανδώρα.

– Τραγούδα, νύφη, για να μην γελάσουν μαζί μας οι Μπουμπαίοι!

Της έκαναν τόπο στον σοφρά, γιατί μια γυναίκα που τραγουδάει τη δικαιούται μια τέτοια θέση όσο και οι άντρες, αλλά εκείνη προτίμησε μια μέση λύση. Κάθισε πίσω από τους άντρες και μπροστά από τις γυναίκες, που έμοιαζαν με σοβαρή επιτροπή κριτών.

– Καλά είμαι κι εδώ, είπε, ρίχνοντας πίσω τα σγουρά της μαλλιά.

Πήρε ένα τραγούδι που δεν είχε ακουστεί άλλη φορά στα Μαύρα Χώματα. «Εσφαξε ο δερβίσης τη Σοφία». Η φωνή της σου κομμάτιαζε την ψυχή, πράγμα που φάνηκε αμέσως γιατί τα μαλλιά των αντρών ανασηκώθηκαν σαν καρφίτσες, ενώ οι γυναίκες δεν μπόρεσαν να συγκρατήσουν τα δάκρυα. Ο πατέρας δεν μπόρεσε κι αυτός να κρατήσει άλλο τον θαυμασμό του.

– Ήξερα ότι δεν μου έβγαине άλλος άντρας στο τραγούδι, είπε, αλλά δεν ήξερα ότι θα νικηθώ από μια γυναίκα!

Ο Σωκράτης τον έβλεπε ως ηττημένο τον πατέρα, αλλά δεν ένιωθε κακία για την Πανδώρα, που τον νίκησε. Ήταν η πρώτη φορά που άκουγε γυναίκα να τραγουδάει τόσο όμορφα. Που παράβγαινε με τους άντρες και τολμούσε να τους επισκιάσει. Μέχρι εκείνη τη στιγμή ήθελε να μοιάσει στον πατέρα, ενώ τώρα το μόνο που επιθυμούσε ήταν να ξεπεράσει την Πανδώρα. Έτσι, θα μπορούσε να αποκαταστήσει την τιμή του πατέρα καθώς και την αξιοπρέπεια τη δική του, που την είχε τραυματίσει τόσο η Κατερίνα. Όταν τραγουδούσε ο πατέρας, οι γυναίκες πίσω από τον σοφρά ξεχνούσαν να πάρουν ανάσα, ενώ όταν τραγουδούσε η Πανδώρα δεν συγκρατούσαν τα δάκρυα. Τότε κατάλαβε ότι ο καλύτερος τραγουδιστής είναι εκείνος που κάνει τους άλλους να δακρύνουν. Ένιωθε πως είχε έρθει η ώρα του, για την οποία προετοιμαζόταν σιωπηρά από καιρό. Τον βοήθησε κι ο πατέρας.

– Ας ακούσομε και τον Σωκράτη, είπε κατά το τέλος, γιατί το λέει ωραία το τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου».

Θόλωσε σα να έπεσε πάνω του όλη η πλαγιά με τα Μαύρα Χώματα, αλλά τον πρόλαβε η Πανδώρα. Για να μην ντροπιαστεί ο γαμπρός εκείνη δέχτηκε να καθίσει στον σοφρά με τους άντρες. Κάθισε δίπλα του, του πέρασε την παλάμη στο μέτωπο, να ιδεί αν έκαιγε και, κοιτάζοντάς τον όπως τον κοίταζε η μάνα του την ώρα που κουβέντιαζε με τους πεθαμένους, του είπε:

– Τραγούδα όμορφα, για γινάτι της Κατερίνας!

Σε λίγο, εκείνος άκουγε τη φωνή του, που έτρεμε σαν τουλούπα μεταξένια κάτω από τα καπνισμένα άχυρα. Ένωσε τα δάχτυλα της Πανδώρας να του χαϊδεύουν τα μαλλιά, είδε τον πατέρα, που πέταξε το καπέλο από τη χάρά του, είδε τις γυναίκες, που δεν συγκρατούσαν τα δάκρυα και τα αυτιά του αχούσαν από τις ευχές που ξεχού-

νονταν από παντού σαν τα νερά του ποταμού κάτω από τις γέρικες ιτιές. Όλοι, ίσως και η άφαντη Κατερίνα, τον καμάρωναν. Ενώ εκείνος καμάρωνε για την αποκατάσταση της τραυματισμένης του αξιοπρέπειας κι ακόμα ότι απ' εδώ και πέρα οι κάτοικοι στα Μαύρα Χώματα δεν θα υποκλίνονταν μόνο στον πατέρα, αλλά θα λέγανε και γι' αυτόν «Ο Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα!»